

растлумачыць адрозненні, падумаць, чаму менавіта гэтыя радкі паўтараюцца ў выглядзе прыпеву і г.д. Такая ж сур'ёзная работа звязана і з разглядам рэпрадукцый з карцін на ўклейках у падручніку, калі вучням прапануецца параўнаць настрой і змест твораў літаратуры і выяўленчага мастацтва, вызначыць агульныя і адрозныя вобразы.

У новым падручніку надаецца значная ўвага міжпрадметным сувязям, у прыватнасці, з рускай літаратурай, праводзяцца ўнутрыпрадметныя паралелі, даюцца заданні, якія актуалізуюць вывучанае ў папярэдніх класах. Пытанні і заданні да розных тэм прыведзены ў прадуманую сістэму, вызначаюцца адзінствам канцэптуальных падыходаў і прадугледжваюць пастаянны зварот да раней вывучанага матэрыялу з мэтай паглыблення ведаў вучняў.

Такім чынам, новы падручнік па літаратуры пры зацікаўленым і прафесійна прадуманым яго выкарыстанні адкрывае багатыя магчымасці для паглыблення літаратурнай адукацыі сучасных падлеткаў і фарміравання актыўнага і матываванага чытача.

Літаратура

1. Жуковіч, М.В. Актыўныя адукацыйныя тэхналогіі па фарміраванні свабоднай асобы вучня на ўроках беларускай мовы, літаратуры і пазакласных мерапрыемствах / М.В. Жуковіч. – Мінск: Аверсэв, 2012. – 93 с.

С.А. Салодкая

(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Сярэдняя школа № 3 г. Глыбокае”)

РЭАЛІЗАЦЫЯ МІЖПРАДМЕТНЫХ СУВЯЗЯЎ У ДАСЛЕДЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

Адным з важных патрабаванняў да сучаснага адукацыйнага працэсу з'яўляецца выкарыстанне міжпрадметных сувязяў у выкладанні розных дысцыплін. Міжпрадметныя сувязі – гэта ўзаемадзеянне паміж зместам асобных вучэбных прадметаў, дзякуючы чаму дасягаецца ўнутранае адзінства адукацыйных праграм. Гэта дазваляе актывізаваць навучальную і даследчую дзейнасць вучняў.

Настаўнік беларускай мовы і літаратуры мае шырокія магчымасці для рэалізацыі ўзаемасувязяў з рознымі дысцыплінамі, калі звяртаецца на паўсядзённых уроках да ведаў вучняў, атрыманых пры вывучэнні розных прадметаў. Беларуская мова і літаратура як школьныя дысцыпліны арганічна ўзаемазвязаны, а таксама спалучаюцца з шэрагам іншых вучэбных прадметаў. Сярод іх, у першую чаргу, трэба назваць такія, як гісторыя, выяўленчае мастацтва і музыка.

Разам з тым міжпрадметныя сувязі павінны знайсці месца і ў даследчай дзейнасці вучняў. Работа над даследаваннем прадугледжвае канчатковы адукацыйны прадукт, у аснове якога творчая, эўрыстычная дзейнасць школьніка.

На мой погляд, вучню неабходна прапанаваць шэраг тэм, пры разглядзе якіх ён зможа выкарыстаць максімальную колькасць ужо назапашаных ведаў па розных прадметах. У такім выпадку ўзрасце матывацыя пашырэння кругагляду юнага даследчыка ў працэсе працы, нават калі і будзе пераважаць які-небудзь канкрэтны напрамак, які адпавядае таму ці іншаму школьнаму прадмету. Больш таго, у даследаванні можна запланавать кропкі разгалінавання, дзе вучань сам зможа выбраць далейшы накірунак свайго развіцця, магчымасць паспрабаваць розныя шляхі. Такім чынам, педагог, кіруючыся матывамі калектыўнага супрацоўніцтва і гарманічнага развіцця асобы, стымулюе вучня да абагульнення паняццяў з сумежных прадметаў.

Пацвердзіць выказаныя вышэй думкі хацелася б на прыкладзе даследчай работы вучаніцы 9 класа Барысевіч Яны, над якой яна працавала ў 2016–2017 навучальным годзе. Дзяўчына зацікавілася вывучэннем устарэлай лексікі, звярнуўшы ўвагу на паэму Якуба Коласа “Новая зямля”. Абраная тэма дазволіла вучаніцы не толькі вылучыць у тэксце паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” ўстарэлыя словы, класіфікаваць іх паводле значэння, але і рэалізаваць жаданне больш дэтальна пазнаёміцца з творам, які літаратуразнаўцы называюць “энцыклапедыяй жыцця беларускага народа канца XIX стагоддзя”, і дапамагчы зрабіць гэта яе аднагодкам. Вырасыць задуманае вучаніцы, на мой погляд, удалося, бо ў выніку даследавання быў складзены “Слоўнік устарэлых слоў, ужытых у творы Якуба Коласа «Новая зямля»”, які можа стаць дадатковым інфармацыйным матэрыялам для выкарыстання на ўроках літаратуры, на занятках факультатываў, на занятках па падрыхтоўцы да алімпіяды па беларускай мове і літаратуры. Як бачым, сувязь паміж такімі прадметамі, як беларуская мова і літаратура, відавочная, бо тэматычны пласт лексікі нашай мовы разглядаецца на прыкладзе знакамітага твора літаратуры.

Літаратурная мова, асабліва яе слоўнікавы склад, знаходзіцца ў няспынным абнаўленні, звязаным з развіццём грамадства. Змяненні ў эканамічным, сацыяльным, палітычным жыцці народа адбываюцца на слоўнікавым складзе мове. Падчас працы прыйшлі да высновы, што ў паэме сустракаюцца гістарызмы і архаізмы часу – тыя словы, якія для аўтара ў час напісання мастацкага твора былі не архаізмамі ці гістарызмамі, а жывымі словамі лексікі [2, с. 159].

Адной з асноўных прадметна-тэматычных груп устарэлых слоў з’яўляюцца словы, якія характарызуюць людзей у мінулым па іх сацыяльнай прыналежнасці, абазначаюць назвы пасадаў і асоб па роду іх заняткаў, назвы былых адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак (*шляхта*,

падлоўчы, мыслівы, воласць). Дэталёвае вывучэнне дадзенай тэматычнай групы слоў немагчыма без звароту да пэўных гістарычных звестак, матэрыялаў. Як бачым, у працы знайшлі шырокае адлюстраванне і сувязі з такой школьнай дысцыплінай, як гісторыя.

Значную групу ўстарэлых слоў у творы складаюць назвы жылля і гаспадарчых пабудоў, прадметаў зніклага побыту, прадметаў хатняга ўжытку, адзення, зброі, страў (*рагач, арала, камізэлька, світа, цёрла, сыта, абэржса*). Праца з дадзенай тэматычнай групай немагчыма, на маю думку, без выкарыстання дадатковых ведаў па такой дысцыпліне, як этнаграфія. Менавіта такія лексічныя адзінкі даюць магчымасць атрымаць уяўленне пра побыт, веравызнанне, жыццёвы ўклад сям’і Міхала, тыповы для многіх беларускіх сялян канца XIX – пачатку XX стагоддзяў. З дапамогай гэтых слоў у паэме прадстаўлены самыя разнастайныя праявы жыцця сялянства: працоўныя будні, святы, звычаі, асаблівасці паводзін і ўзаемаадносін паміж людзьмі, побыт, віды дзейнасці і працы.

У працэсе даследчай працы вучаніцы давялося ўзнавіць і паглыбіць веды і па геаграфіі, разглядаючы словы – назвы мясцовасці, формаў рэльефу (*нярэсмык, букта*).

Як высветлілася і падчас апытання вучняў старэйшых класаў у тым ліку, незразумелымі або складанымі для ўспрымання сучасных вучняў з’яўляюцца ўстарэлыя назвы мер зямлі, вагі, даўжыні, грашовых адзінак (*цаля, сажань, надзел*), на прыкладзе разгляду і тлумачэння якіх можна прасачыць сувязь з матэматыкай.

Адна з гіпотэз, якую хацела пацвердзіць у выніку сваёй даследчай дзейнасці вучаніца, гучала так: словы, ужытыя Якубам Коласам у паэме “Новая зямля” для апісання рэалій тагачаснага жыцця сялян, з’яўляюцца зразумелымі і выкарыстоўваюцца ў маўленні жыхароў сучасных беларускіх вёсак. Дзеля дасягнення пастаўленай мэты давялося заняцца і краязнаўствам. Было праведзена апытанне сярод жыхароў вёскі Папшычы Глыбоцкага раёна, дзе жывуць родныя вучаніцы, ёй пашчасціла на свае вочы пабачыць прадметы побыту, якія ўзгадваюцца ў паэме і якімі яшчэ карыстаюцца вясковыя жыхары сталага ўзросту, паслухаць мясцовыя легенды і паданні.

Больш трываламу і асэнсаванаму знаёмству з устарэлай лексікай, а праз яе з жыццёвымі рэаліямі беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX стагоддзяў спрыяе знаёмства з творамі выяўленчага мастацтва, прысвечанымі адлюстраванню тагачаснага побыту. У прыватнасці, увага была звернута на серыю малюнкаў архітэктара і краязнаўцы з Вілейкі Анатоля Капцюга, якая паказвае жыллё і заняткі тыповай вілейскай сям’і канца XIX – пачатку XX стагоддзяў.

Выкарыстанне міжпрадметных сувязяў пры выкананні даследчай працы, размова пра якую вялася вышэй, дазволіла сістэматызаваць ужо набытыя веды, паглыбіць дасведчанасць, круггляд даследчыцы, аказала

ўсебаковы ўплыў на фарміраванне каштоўнасных арыентацый асобы вучаніцы, яе духоўнае развіццё.

Міжпрадметныя сувязі пры іх сістэмным і мэтанакіраваным выкарыстанні ў розных відах вучэбнай дзейнасці здольныя перабудаваць увесь працэс навучання. Веды набываюць сістэмны характар, уменні становяцца комплекснымі, эфектыўна фарміруюцца перакананні, дасягаецца ўсебаковае развіццё асобы.

Літаратура

1. Колас, Я. Новая зямля / Я.Колас. – Мінск: Юнацтва, 1982. – 286 с.
2. Лепешаў, І.Я. Прынцып гістарызму пры ацэнцы моўных з’яў / І.Я. Лепешаў // Жывая спадчына / укладальнікі Т.В. Кузьмянкова, Л.П. Кунцэвіч, А.Я. Міхневіч. – Мінск: Народная асвета. – 1992. – С.154–164.
3. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапаможнік для філал. фак. пед. інстытутаў / Л.В. Асташонак [і інш.]; пад агул. рэд. В.Я. Ляшук, А.У. Рагулі. – Мінск: Выш. школа, 1986. – 366 с.

Г.К. Семянькова

(дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
ВДУ імя П.М. Машэрава)

З ВОПЫТУ ПАДРыхТОЎКІ НАВУЧЭНЦАЎ ДА АЛІМПІЯДЫ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Падрыхтоўка да алімпіяды – справа не аднаго дня і нават года. Такая дзейнасць прадугледжвае паэтапную падрыхтоўку вучняў. Сістэме працы з адоранымі навучэнцамі, а таксама сістэме падрыхтоўкі да прадметных алімпіяд у апошні час удзяляецца вялікая ўвага. Сёння па выніках удзелу ў алімпіядах ацэньваюць якасць адукацыі ў школе, горадзе, вобласці. Перамога лічыцца важным фактарам вызначэння ступені падрыхтаванасці вучня да профільнага або паглыбленага вывучэння прадметаў. Акрамя гэтага, правілы прыёму ў ВНУ прадугледжваюць шэраг ільгот для пераможцаў абласной і рэспубліканскай алімпіяд па беларускай мове: паступленне без уступных экзаменаў для пераможцаў (дыпломы I, II, III ступеняў) рэспубліканскай алімпіяды па беларускай мове і літаратуры пры паступленні на спецыяльнасці, для якіх гэты прадмет з’яўляецца профільным, найвышэйшы бал – пры паступленні на нефілалагічныя спецыяльнасці, а таксама для пераможцаў (дыплом I ступені) абласнога і Мінскага гарадскога этапу алімпіяды па беларускай мове і літаратуры.

У аснову падрыхтоўкі да алімпіяды пакладзены прынцып сістэмнасці і бесперапыннасці: падрыхтоўка павінна быць бесперапынным працэсам, які пачынаецца яшчэ ў пачатковай школе. У трэціх-чацвёртых класах рэкамендуецца праводзіць штогадовыя школьныя алімпіяды ў кожным